

Приета: 03.04.2015 г.

Преработена: 23.04.2015 г.

Одобрена: 04.05.2015 г.

ТРИЙСЕТ ГОДИНИ ПРЕПОДАВАНЕ И ИЗУЧАВАНЕ НА УРБАНИСТИЧНА И АРХИТЕКТУРНА СОЦИОЛОГИЯ В УАСГ

В. Дончев¹

Ключови думи: социология, урбанистика, архитектура, история, теория, практика

РЕЗЮМЕ

Статията е посветена на трийсет години от началото на първия редовен лекционен курс по Урбанистична и архитектурна социология. Той е предназначен за студентите от специалност „Архитектура“, в IV курс и за студентите от специалност „Урбанизъм“, а от 2001 г. в I курс на Архитектурния факултет на УАСГ. Основната цел на лекционния курс е да интегрира социологическото (имплицитното) знание, с архитектурното (експлицитното) знание при социално-пространственото конструиране на реалността на три равнища: теоретическо, методологическо и практическо, респ. социология, урбанистика, архитектура. Лекционният курс е разгърнат в три раздела: Въведение в социологията. Историко-теоретически аспекти; Урбанистична социология. Теоретико-методологически аспекти; Социология на архитектурата. Методологико-приложни аспекти, с трийсет основни теми и тяхната интерпретация.

Въведение

*Архитектурата е
изкристализирала социология*

През 2014 г. се навършиха 30 години от началото на редовното преподаване и изучаване на „Урбанистична и архитектурна социология“, за специалност „Архитек-

---

¹ Веселин Дончев, доц. д-р арх., кат. „Градоустройство“, УАСГ, бул. „Христо Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: con_dono@abv.bg

тура“, а от 2001 г. и за специалност „Урбанизъм“. С това се запълни един важен дефицит в хуманитарното образование на архитектите, респ. урбанистите. Честта се падна на мен, благодарение на доверието на тогавашния декан на Архитектурния факултет проф. д-р арх. Стефан Стефанов, по чието предложение Факултетният съвет ме избра за титуляр на новата дисциплина „Социология на архитектурата“, а от 2001 г. и на дисциплината „Урбанистична социология.“ Това беше голямо предизвикателство, защото липсваше опит в преподаването на тази специфична научна област, което изискваше специализиран и балансиран подход в интегрирането на двете научни сфери – *социологията* и *архитектурата*.

Първата задача беше да се формира ясна структура на лекционния курс, което беше много важно, за да се постигне максимален ефект от преподаването. Лекционният курс за архитектите е в VIII семестър, IV курс и има общо 30 часа, а за урбанистите е в I семестър, I курс и има 30 лекционни и 30 семинарни часа.

Структурата на курса има три раздела, съобразно спецификата на изучаваната материя: Първи раздел. Въведение в социологията. Историко-теоретически аспекти; Втори раздел. Урбанистична социология. Теоретико-методологически аспекти; Трети раздел. Социология на архитектурата. Методологико-приложни аспекти. Тази структура има своята логика на последователност, което определи и нейната устойчивост във времето. Съдържанието ѝ ще бъде представено в резюме.

Социологията и архитектурата са двете страни на една и съща монета – **Редът**, на неговите социално-пространствени измерения и форми. Социологията изследва вътрешните (имплицитни) форми и закономерности на този ред, а архитектурата се занимава с външното (експлицитно) конструиране на формите на този ред. В този смисъл двете структури на този ред – социологическата и архитектуроническата са здраво преплетени като негова своеобразна ДНК. Архитектурата е специфична тектонична рефлексия на този ред, на неговата социална / социологическа морфология.

Тематичен конспект /компендиум/ на лекционния курс

Първи раздел

ВЪВЕДЕНИЕ В СОЦИОЛОГИЯТА.

ИСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧЕСКИ АСПЕКТИ

1. Въведение в Социологията
2. Социологията като наука. Исторически аспекти
3. Теоретически аспекти на социологията. Основни парадигми
4. Приложни аспекти на социологията. Основни модели
5. Социална морфология. Структура и компоненти
6. Социология на индивидуалното и личното
7. Социология на груповото и колективното
8. Социология на общностното и общественото
9. Социална стратификация. Пространствени аспекти
10. Ролята на социологията в смислово-пространственото конструиране на реалността

Втори раздел

УРБАНИСТИЧНА СОЦИОЛОГИЯ.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

11. Въведение в Урбанистичната социология
12. Теоретически и методологически аспекти
13. Теория на ареалите. Функционално-структурни парадигми
14. Социология на обитаването. Жилищен ареал
15. Социология на производството. Производствен ареал
16. Социология на потреблението. Потребителски ареал
17. Социология на отдиха. Рекреативен ареал
18. Социология на комуникациите. Комуникационни ареали
19. Урбанистична морфология. Структурни аспекти
20. Ролята на урбанистиката във функционално-пространственото конструиране на реалността

Трети раздел

СОЦИОЛОГИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА.

МЕТОДОЛОГИКО-ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ

21. Въведение в архитектурната социология
22. Теоретически и методологически аспекти
23. Релефна теория. Структурно-тектонични аспекти
24. Социокултурни аспекти на индивидуалното пространство
25. Социокултурни аспекти на личното пространство
26. Социокултурни аспекти на груповото пространство
27. Социокултурни аспекти на колективното пространство
28. Социокултурни аспекти на общностно-общественото пространство
29. Архитектурна морфология. Тектонични аспекти
30. Ролята на архитектурата в символно-пространственото конструиране на реалността

Първи раздел

ВЪВЕДЕНИЕ В СОЦИОЛОГИЯТА

1. Въведение в социологията и в урбанистичната и архитектурната социология

Социологията се формира в първата половина на XIX век, в контекста на „първия позитивизъм“, като рефлексия на новата социална реалност, резултат от индустриализацията, урбанизацията и политическите трансформации от края на XVIII и нача-

лото на XIX век. Според основоположника на социологията, Огюст Конт, феномените на тази нова реалност, трябва да се изследват като социални факти с методите на природните науки. И наистина, поради очевидната си сложност, новите социални феномени се нуждаят от една нова наука, която да изследва и установява закономерните взаимодействия на тези феномени. През следващите 150 години социологията се разгръща и продължава да се разгръща като наука, която разви специфични теории, методологии и практики за изследване на социалните феномени и на закономерностите на техните вътрешни и външни проявления и взаимодействия, респ. на тяхното функционално-пространствено проявление. Урбанистичната и архитектурната социология се занимават с изследване на феномените на това проявление, на неговото конструиране и архитектуризиране.

2. Социологията като наука. Исторически аспекти

Както се посочи по-горе, социологията се формира като нова социална наука в контекста на „първия позитивизъм“ (1800 – 1875), с главни представители: Огюст Конт (1798 – 1857), Хърбърт Спенсър (1820 – 1903) и Джон Стюарт Мил (1806 – 1873). „Вторият позитивизъм“ (1875 – 1925) се свързва с имената на Ернст Мах (1878 – 1916) и Рихард Авенариус (1843 – 1896). „Третият позитивизъм“ или още „неопозитивизма“ е свързан с „Виенския кръжок“ (от 1922), т.нар. „Логически позитивизъм“ и с берлинското „Дружество за емпирична философия“ [1], [2].

Позитивизмът се свързва най-вече с името на Огюст Конт (френски социален мислител). Ето какво пише по този повод Анжел Кремер-Мариети в увода към „Социалната наука“ на О. Конт: „Баща на съвременната социология си остава Огюст Конт – не само защото той е създал самия термин *социология*, но и поради това, че пръв е съзрял възможността и необходимостта от социална наука, определяща специфични и несводими към други феномени *социални факти*. Действително, макар поне по отношение на замисъла, ако не на реализацията, Сен-Симон да е провъзгласил създаването на *позитивна философия* и на *позитивна политика* (които и Конт използва, В. Д.) още преди О. Конт, но социалната наука, чието създаване предвижда Сен-Симон, остава зависима както от физиологията ..., но и от политическата икономия както си я представя Жан-Батист Сеп. Огюст Конт е единственият, който търси условията за самостоятелно съществуване на една нова политическа и социална наука“ [3].

Началото на позитивизма може се констатира още през XVI век, когато познанието започва постепенно да се освобождава от теологическия догматизъм, развивайки един нов рационален, позитивен подход в сферата на социалните и природните / естествените науки, свързан с имената на: Франсис Бейкън (1561 – 1626), Галилео Галилей (1564 – 1642), Йохан Кеплер (1571 – 1630), Томас Хобс (1588 – 1679), Рене Декарт (1596 – 1650), Исак Нютон (1643 – 1727), Готфрид Лайбниц (1646 – 1716) и други учени и социални мислители. Това е времето на прехода от феодализъм към капитализъм, на световните географски открития, както и на една всеобща рационализация на живота в Западна Европа.

Според Конт, социалните науки трябва да изследват социалния свят с емпиричните методи на естествените науки, тоест да разглеждат разнообразните социални явления и феномени като „социални факти“. По този начин социалните науки биха се освободили от теологическите и метафизическите спекулации.

„Позитивният метод, пише Конт, е най-сигурният и дори единствено сигурният“ [4]. И после: „Наблюдавайки развитието на човешкия разум от два века насам (т.е. от XVI в. насам, В. Д.) откриваме, че астрономията действително първа се е превърнала в позитивна наука; след нея физиката, после химията и най-сетне в наши дни, физиоло-

гията. Така че ние притежаваме сега физика на небесните тела и физика на животинския свят: имаме нужда от още една физика – от *социална физика*, за да може системата на нашите знания да бъде пълна“ [5].

„Под *социална физика* (после „социология“) аз подразбирам пише Конт – онази наука, чийто предмет е изследването на социалните феномени, разглеждани в същия дух, както астрономическите, физическите, химическите и физиологическите феномени, тоест като подчинени на *неизменни естествени закони*, чието откриване е специфична цел на нейните изследвания [6].

В „Разсъждения относно позитивизма като цяло“, Конт пише следното: „Позитивизмът се състои главно от философия и политика (следвайки Сен-Симон, В. Д.), които са задължително неотделими, тъй като съставят едната – *основите*, а другата *целта* на една и съща универсална система, при която умът и социалността се оказват тясно съчетани“ [7]. „Такава е следователно, казва Конт, основната мисия на позитивизма, да обобщава посредством реалната наука и да систематизира социалното изкуство“ [8].

Както се вижда, Конт не само определя „основната мисия“ на новата социална наука – *социалната физика*, респ. *социологията*, но я издига в ранг на „царица на науките“ в неговата класификация: 1. *математика*; 2. *астрономия*; 3. *физика*; 4. *химия*; 5. *биология* и накрая 6. *социология* [9].

О. Конт артикулира термина „позитивен“ в най-различни аспекти: *позитивна политика*, *позитивна философия*, *позитивна наука*, *позитивна социология*, за да стигне накрая до *позитивистки катехизис* и *позитивистка религия* [10].

Според Г. Фотев, „позитивен“ е фундаментален научен термин на позитивизма, с няколко основни смислови значения: това, което е (т.е. реалността); това, което е полезно; това, което осигурява сигурност на твърденията; това, което е противоположно на негативен; това, което е „абсолютното“ срещу „относителното“ [11].

Това разяснение е с оглед на обстоятелството, че позитивизмът се асоциира или замества и от понятия като „модерност“, „ново време“, „ренесанс“, „просвещение“ и др., тоест с една всеобща рационализация на живота, за която стана дума.

Неологизмът „социология“ се намира най-напред в едно писмо на О. Конт до Вала (Vallat) от 25 декември 1824 г., а е публикуван официално в 1839 г., в том IV на основния труд на Конт „Курс по позитивна философия“, издаден в шест тома между 1830 и 1842 г. Ето какво пише Конт: „Вярвам, че на сегашния етап аз трябва да рискувам с този нов термин, който е еквивалентен на израза, който вече представих – *physique social* (социална физика) – за да бъде възможно да се означи с една дума тази слажна част от философия, която се отнася до позитивното знание за тоталността на фундаменталните закони, присъщи на социалните феномени“ [12].

Конт непрекъснато акцентира в своите трудове за необходимостта да бъдат разкривани и установявани законите на състоянието на социалните системи, което той нарича *социална статика* и на законите на техните изменения – *социална динамика*. Първото е свързано с разбирането за Реда, а второто – за Прогреса. Възприемайки идеята за *статика* и *динамика* от д-р Бенвил в увода към книгата му *Общи принципи на сравнителната анатомия*, Конт пише, „че всяко активно същество (разбирай в случая „социалната система“, В. Д.) може да бъде изследвано във всички свои феномени от две основни гледни точки – от *статична* и от *динамична* гледна точка, т.е. като способно за действие и като ефективно действащо“ [13]. Тази Контова концепция е оспорвана и до сега, но в определени случаи има своя евристичен потенциал.

Конт твърди, че е открил най-фундаменталния закон, този за трите стадия, който той нарича „Закон за интелектуалното развитие на човечеството, или закон за трите стадия“. Според Конт „... поради своето естество човешкият разум преминава, по всички посоки, по които действа, през три различни състояния: *теологично*, или *фиктивно*

състояние (доминирано от богове, В. Д.), *метафизическо*, или *абстрактно състояние* (доминирано от философи, В. Д.) и накрая *позитивно*, или *реално състояние* (доминирано от учени, В. Д.). Първото е временно, второто е преходно, а третото е окончателно. Този основен закон, според мене, трябва да бъде днес изходна точка за всяко философско изследване на човека и на обществото“ [14].

Подобни генерализации на историята, под формата на триади, се срещат при много социални мислители още от древността. Хезиодовите *златно*, *сребърно* и *бронзово* поколение: „*Златния* век най-напред сътвориха за смъртните хора вечно безсмъртните, дето в Олимп обитават дворците“. Втория век сътвориха след туй далеч по-негоден, *сребърен*, тези, които в Олимп обитават дворците: той ни по външност на златния, нито по дух бе подобен“. „... Третия век пък Кронидът (Зевс, В. Д.) направи за смъртните хора *бронзов*, напълно различен от предния сребърен; той бе твърд като ясен – ужасен и мощен; ... [15]. Загадката на сфинкса: кое е туй животно, което ходи сутрин на четири крака, през деня на два, а вечер на три крака? Или „детство, младост, старост“, метафора, която често се използва за представяне историята на човечеството. „Трите вълни“ на Тофлър: първата – аграрната революция, втората – индустриалната революция и третата – информационната революция [16].

Още от самото начало социологията се развива в два методологически хоризонта, или в две изследователски перспективи – *емпирична* и *холистична*, което е довело и до разделянето на социолозите на *емпирици* и *холици*. При емпиричният подход водещото начало се търси в индивида, в индивидуалното. При холистичният подход водещо е колективното начало, или в най-широкото му разбиране – обществото. Такова грубо разделяне на „емпирично“ и „холистично“, на „емпирици“ и „холици“ е твърде крайно, но от методологическа гледна точка е приемливо и ефективно, когато те могат да се съчетават успешно, с оглед постигането на синергиен ефект. Първата парадигма, наречена *Базова социологическа парадигма* има такъв синергиен ефект (вж. парадигма 1).

О. Конт, който непрекъснато призовава за емпирична социология, тоест на социалните явления да се гледа като на социални факти, в действителност е повече холик, отколкото емпирик, както и Хърбърт Спенсър, тъй като много често и двамата прибягват до организмични представи, разглеждайки обществото като организъм, частите на който са подчинени на цялото и намирайки се във функционална хармония гарантират неговото съществуване. Така при тях водещо е обществото, а не индивидът. (Спенсър публикува „Обществото като организъм“ и „Човекът срещу държавата“). За Джон Стюарт Мил водещ е индивидът и неговата свободна воля, когато не нарушава правата на свободната воля на други индивиди [17].

Така още от самото начало на формирането си като наука, социологията съвместява две тенденции, два методологически подхода на *микро* и на *макро*, на *микросоциология* и *макросоциология*, нещо което е характерно за цялата история на социалната теория и практика.

В края на XIX в. социологията е институционализирана в много Западноевропейски страни – Франция, Германия, Англия, Австрия и др., както и в САЩ, а от началото на XX в. и в много европейски и други страни. В България институционализирането става през 1968 г. със създаването на „Институт по социология“ към БАН.

3. Теоретически аспекти на социологията. Основни парадигми

Социологията следва една хилядолетна традиция в разработването на социални теории и практики, още с първите цивилизации, по-точно с разработването на теоретико-приложните аспекти на социално-пространственото конструиране на света, на

неговата архитектура: Египет, Двуречието, Индия, Китай, Гърция, Рим, Америките и т.н. до днес.

Вече се посочи, че в социологията се разгръщат две методологически оси – *емпирична* и *холистична*, които се запазват и до сега. Именно около тези две оси се формират различни теоретически интерпретации / концепции за социалния свят и неговата морфология, които са не само вътрешно и външно противоречиви, но понякога и напълно се отричат една друга. Това създава известни затруднения за възприемането на социологията като единна, цялостна наука. То е резултат от сложността на социалния свят, който трудно може да бъде обхванат и представен от една единствена теоретическа парадигма. Така социологията разгръща своята изследователска дейност в различни рефлексии, по-обща – теоретически и по-конкретни – практически, или т.нар. дисциплинарна социология.

Според Джонатан Търнър „социологическата теория най-вече се представя като словесен образ на обществото, а не като ясно формиран ред от теоретически съждения, организирани в логически последователни форми. В този смисъл, голяма част от това, което се опитва да се представи като теория, в действителност е някаква обща „перспектива“ или „ориентация“ [18].

Тази трудност, тази невъзможност да се създаде една единствена теоретическа парадигма, води до това социологията да се възприема като *полипарадигмална* наука, както и че това е нейното „нормално“ състояние.

От гледна точка на проблемите на социално-пространствения ред, Джонатан Търнър (изследовател на теоретическите аспекти на социологията) откроява четири основни теоретически направления / парадигми (парадигма, *гр.* Параδειγμα, модел, образец, пример) в социологията.

Функционални теории. Функционализмът е една от най-значимите и влиятелни парадигми в социологията (и въобще в социалното мислене, респ. теория). В социологията се подразделя на: 1. *ранен* или *организмичен* функционализъм – О. Конт, Х. Спенсър, Е. Дюркем и др.; 2. *антропологически* функционализъм – А. Радклиф-Браун, Б. Малиновски и др.; 3. *императивен* функционализъм – Т. Парсънс и др.; 4. *структурен* функционализъм – Г. Зимел, Р. Мъртън и др.

Конфликтни теории. Конфликтността е свойствена както за междуиндивидуалните, междугруповите и общностните отношения, така и за междуличностните, междукolleктивните и обществените отношения, тоест на всички структурни равнища на социалната система, с различна интензивност и времетраене, или ако обобщим, – както по линия на „неформалните“, така и по линия на „формалните“ отношения.

Привържениците на теорията на социалния конфликт се противопоставят на функционализма твърдейки, че той се опитва да представи в идеализиран вид социалните отношения като хармонични (а според тях те не са такива), или пък да изгради един подобен модел на социално равновесие / хармония, като пренебрегва наличието на помеки или по-твърди конфликти в социалната система. Не само това, привържениците му твърдят, че конфликтът е необходим, защото позволява да се извършват необходимите промени, тоест има позитивна роля. Въпреки че конфликтната теория се формира в средата на ХХ в. като „нова социология“, тя „е толкова стара, колкото и функционализма“ [19]. Конфликтното направление се дели условно на: 1. *конфликтен диалектизъм* – К. Маркс, Р. Дарендорф и др. и 2. *конфликтен функционализъм* – Г. Зимел, Л. Козер и др.

Теории на взаимодействието. В края на ХІХ в. вниманието на социолозите е насочено към това, по какъв начин се осъществяват отношенията между индивидите и обществото (институциите), как те си взаимодействат и си влияят, като ориентират

изследователския фокус от *макро* към *микроравнище*. Открояват се две интерпретации: 1. *функционален интеракционизъм* – Г. Зимел, Ч. Кули, Дж. Мийд, В. Хофман и 2. *символен интеракционизъм* – Х. Блумър.

Теории на обmena. Те представляват пъстър конгломерат на заимствания от други социални науки – *икономика, антропология, психология* и др., които, също като конфликтните теории, се опитват да се противопоставят на функционализма. Ето някои от тях: 1. *утилитаризъм* (*лат. utilitas* – полза, удобство) – А. Смит, Дж. Бентъм, Дж. Рикардо, Дж. Мил и др.; 2. *бихейвиоризъм* (*англ. behavior* – поведение) – Дж. Хоумънс; 3. *структурализъм* – П. Блау [20].

Подобна генерализация изключва от обхвата си някои не по-маловажни и значими парадигми като: парадигмата „общност и общество“ / „неформално-формално“ на Фердинанд Тьонис или „разбиращата социология“ и концепцията за „идеалните типове“ на Макс Вебер.

4. Приложни аспекти на социологията. Основни модели

От първоначалната си по-обща и по-широка ориентация (холистичен подход) в следващите етапи от своето развитие социологията се фокусира към емпирични изследвания на разнообразните социални явления и феномени. Така се формира „дисциплинарната социология“. Само в рамките на Международната социологическа асоциация (ISA) има повече от 50 изследователски комитета (а неофициалният им брой надхвърля 400), напр. като: социология на образованието; етнически, расови и малцинствени отношения; изследване на общностите; социология на семейството; социология на свободното време; социология на комуникациите; социология на околната среда; социология на политиката; социология на културата; социология на изкуствата; социология на науката; социология на селото; социология на града; и т. н. и т. н. включително и социология на социологията. Подобна разновидност е и Урбанистичната и Архитектурната социология. Всяка една от тези отделни дисциплини социологии разработва свои специфични изследователски методологии и подходи.

5. Социална морфология. Структура и компоненти

Емил Дюркем въвежда термина „социална морфология“ като посочва, че е „уместно да се изучава обществото в неговия външен аспект: население, територия, села, градове, пътища, канали и т. н. и т. н., тоест всички външни проявления на социалния живот (на неговата архитектоника, В. Д.) като посочва, че „социалната морфология не трябва да се ограничава само в дескриптивен (описателен, В. Д.) анализ, а трябва да обяснява“ [21], тоест да установява закономерностите на тези ставания като урбо- и архифакти. Разглеждат се различни компоненти на функционална организация, напр. индивидуални, личностни, групови, колективни, общностни, обществени не само вътрешно, но и външно – между тях, както и тяхното материално проявление.

6. Социология на индивидуалното и личностното

Като основни компоненти на социалната морфология са категориите „индивид“ и „личност“ (вж. парадигма 1). Още Дюркем подчертава дуалистичната природа на човека, веднъж като „тяло“ и „душа“ и втори път като „индивид в социалността“, формиран от нея „по свой образ и подобие“ [22] (или метафорично казано – човекът в собствен и в социален „сос“, В. Д.). Много често между индивид и личност не се прави разлика и те се възприемат като взаимнозаменяеми, аналогии. В ежедневно говорене това е обичай-

но и разбираемо. Но фактически между двете понятия, категории има съществена разлика, която се откроява в *индивида*, в *индивидуалното* в неговата уникалност, а при *личността* в нейната *универсалност*. Личността е социалната роля и социалния статус на индивида, тоест не всеки индивид е архитект, инженер, лекар и т.н. В личностното се проявява наиндивидуалното, или с една дума – обществото, универсалното. Уникалността на индивидуалното се съвместява или изтласква от универсалността на социалното! Тази разлика е съществена и трябва да бъде добре разбрана.

7. Социология на груповото и колективното

„Групата“ и „колективът“ са другите две фундаментални категории на социалната морфология. Ако в отделния човек се проявява неговата дуалистична „природа“ на индивид и личност, то при категориите „група“ и „колектив“ такъв дуализъм няма място, от гледна точка на парадигмата „неформално-формално“. В много случаи между „група“ и „колектив“ не се прави разлика, и това е както методологическа, така и теоретическа грешка. Групата е форма на доброволно участие и се основава на устните споразумения – норми, докато колективът е доброволна, но задължителна форма на участие, и се основава на писмените споразумения – норми. Групата се доминира от емоционално-волева връзка и в нея няма йерархични отношения, докато колективът се доминира от рационално-волева връзка и в него винаги има йерархични отношения, дори и ако той е от двама души (лица).

8. Социология на общността и обществото

Категориите „общност“ и „общество“ са другите две фундаментални категории в социологията. Фердинад Тьонис е първият, който прави разграничение между „общност“ (Gemeinschaft) и „общество“ (Gesellschaft) (1887) посочвайки, че синонимната им употреба в немския език позволява „досегашната научна терминология да ги смесва произволно, без да ги разграничава“ (май че това може да се констатира непрекъснато и сега, В. Д.). Ето как Тьонис определя тези различия: „Интимният, близкият, изключителният съвместен живот се възприема като живот в *общността*. *Обществото* е публичността, обществото е светът. В общността човек живее със себеподобните си. В обществото се влиза като в чужда страна. Човек си създава общество; общност никой не може да създаде никому“ [23]. Общността е винаги нещо реално – по обхват, по време и по място, докато обществото е нещо абстрактно.

9. Социална стратификация. Пространствени аспекти

Социалната стратификация изразява йерархичния принцип на социалната морфология, най-вече по отношение на някаква неравнопоставеност. Тя може да се разглежда като *вътрешна* (по отношение на отделна, специфична социална структура) и *външна* (по отношение между различни социални структури). Има голям набор от теоретични интерпретации на социалната стратификация от гледна точка на признаците, които се приемат за определящи. В пространствен аспект могат да се разглеждат подобни стратификации, напр. център – междина – периферия; много високо, високо, ниско и т.н.

10. Ролята на социологията в смислово-пространственото конструиране на реалността

Пространството и времето са двете фундаментални категории на смисловото конструиране на човешкия свят и като социален такъв, т.е. на неговата архитектура.

Социологическото като имплицитно (вътрешно) проявяващо се в процес на непрекъснато ставане (разгръщане) има в основата си времева компонента, докато архитектурното като експлицитно (външно), ставащо (и оставащо) има пространствена компонента. Съчетаването между тези две компоненти дава възможност, позволява смисловото конструиране на реалността.

Втори раздел

УРБАНИСТИЧНА СОЦИОЛОГИЯ.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ

11. Въведение в урбанистичната социология

Урбанистичната социология е основен дял от социологията, относно глобалното изучаване на обществото, в чийто фокус са конкретните общности в контекста на феномена на урбанизацията. Самата социология като наука се формира като рефлексия на все по-нарастващата урбанизация и новата социална ситуация. Така че социологичното и урбанистичното са неотделимо свързани. Приема се, че тя се формира официално в края на XIX и началото на XX век, и е свързана с класиците на социологията – Маркс, Зимел, Тьонис, Дюркем, Вебер, Зомбарт, Алваш и др. След Първата световна война в САЩ става популярна т.нар. Чикагска школа, която се насочва към емпирични урбанистични изследвания на град Чикаго и нейните методи стават модел за подражание. Сега урбанистичната социология е широко разгърната дисциплина и се изучава и практикува в целия свят.

12. Теоретически и методологически аспекти

Както се коментира в т. 3 социологическото теоретизиране се основава на няколко основни социологически направления / парадигми и твърде голямо разнообразие от интерпретации в техния контекст. От методологическа гледна точка, когато става дума за теория, винаги трябва да се има предвид установяването на закономерности, т.е. на някаква устойчивост или неустойчивост на социалните феномени. Да се разкрият и установят закономерностите на функционално-пространственото конструиране на реалността, това е основната теоретическа и методологическа задача на урбанистичната социология.

13. Теория на ареалите. Функционално-структурни парадигми

Разработената от мен Теория на ареалния урбанизъм (ТАУ), накратко Теория на ареалите, е в отговор на необходимостта от разкриване и установяване на функционално-пространствени, социологично-архитектонични закономерности, най-вече в контекста на структурния функционализъм. Структурата на социалната система се разглежда на равнището на петте основни сфери на човешко-социална дейност: *обитаване* – О1, *производство* – П1, *потребление* – П2, *отдых* – О2, *транспортна и електронна комуникация* – К1 и К2 (вж. парадигма 5, 6, и 7) (за повече подробности в: Годишник на УАСГ, том XLVI, 2013 – 2014, Свитък 1, Архитектура и Градоустройство, В. Дончев. Теория на ареалите. Функционално-структурни аспекти, с. 197 – 217; в списание Архитектура, брой 4 от 2014 година и на www.urbicom.info).

14. Социология на обитаването. Жилищен ареал

Обитаването е една от основните сфери на човешка / социална дейност, свързана с възпроизводството, отглеждането, възпитанието, битовата култура и др. Основна социологическа категория е семейството, което е категория от неформален тип, тоест отношенията не са йерархични и се основават на непрекъснати вербални споразумения. Този характер на отношенията важи както вътре в семейството, така и вън – между самите семейства, които са в неийерархични, споразумителни отношения. Това не е локално, това е въобще, независимо от време и място. Изследват се взаимоотношенията между структурните компоненти и елементи в границите на съответния жилищен ареал, на базата на установените закономерности.

15. Социология на производството. Производствен ареал

Производството като една от основните сфери, се разглежда най-вече като материално, физическо производство на вещи и предмети. От социологическа гледна точка отношенията в него са формални, йерархични – винаги има началници и подчинени. Това е важно както от гледна точка на вътрешната, така и на външната структурна организация. Производствените дейности могат да се организират като функционално-пространствени клъстери, което се основава на принципите на синергия и рационалност. Изследват се структурните компоненти и елементи, като се установяват закономерните им взаимодействия.

16. Социология на потреблението. Потребителски ареал

Потребителската сфера е свързващото звено между обитаването и производството. Произвежда се за да се консумира, или обратното, за да се консумира трябва да се произвежда. Потреблението е много динамична сфера, но запазва и някои консервативни черти. От социологическа гледна точка отношенията в него са предимно от формален тип (вътрешно) и от неформален тип (външно), напр. служителите в един офис или магазин са във формални отношения, но потребителите не са в такива отношения. Изследват се компонентите и елементите на тази сфера от гледна точка на тяхната значимост и интензивност, като се установяват съответни закономерности.

17. Социология на отдиха. Рекреативен ареал

От социологическа гледна точка отдихът е предимно функция от неформален тип, тъй като отношенията в него са доброволни, пожелателни и споразумителни. В някои случаи обаче, както е при спортни организации са формални. Рекреацията се съвместява много успешно с предните три сфери, в различна степен на интензивност и екстензивност. Изследват се вътрешните и външните закономерности на компонентите и елементите на рекреацията.

18. Социология на комуникациите. Комуникационни ареали

Комуникациите се разглеждат в два аспекта: като структурни – транспортни и като инфраструктурни – електронни. Транспортните комуникации осигуряват функционално-структурната интеграция на урбанистичната система, а електронните – нейната интелектуално-структурна интеграция. Изследват се социологическите аспекти на техните компоненти и елементи и закономерностите на тяхното пространствено проявление.

19. Урбанистична морфология. Структурни елементи

Урбанистичната морфология изследва функционално-пространствените закономерности на равнище структурни взаимоотношения, между компонентите и елементите на петте основни сфери, така както бяха представени по-горе – тяхната урбанистична морфоструктура, морфология.

20. Ролята на урбанистичната социология във функционално-пространственото конструиране на реалността

Урбанистичната социология в ролята ѝ на разкриване и установяване на функционално-пространствени закономерности, е основата за правилното функционално-пространствено конструиране на реалността, на нейната архитектура. Лишена от тези основания урбанистичната дейност ще бъде повече продукт на случайното и ще поражда непрекъснато социо-пространствени недоразумения, дискомфорт и конфликти, както е напр. с така наречените „жилищни комплекси“.

Трети раздел

СОЦИОЛОГИЯ НА АРХИТЕКТУРАТА. МЕТОДОЛОГИКО-ПРИЛОЖНИ АСПЕКТИ

21. Въведение в архитектурната социология

Архитектурата по същество е проявена социология – *от социални факти към архитектурни факти*. Архитектурната социология е доразвитие на урбанистичната социология в „дълбочина“ и „ширина“. Докато урбанистичната социология се задържа на едно по-абстрактно, холистично равнище, то архитектурната социология се фокусира върху емпиричните феномени, към разкриване на закономерностите по линията и в контекста на парадигмата „неформално-формално“, тяхната функционално-символна организация и архитектуронична интерпретация.

22. Теоретически и методологически аспекти

Както многократно се писа, теорията предполага разкриване на закономерности, а методологията е начинът, по който става това. За целта е необходимо да се установят съответните поведенчески типологии, да се осъществи тяхното систематизиране, каталогизиране, изграждането на идеални типове и тяхната архитектуронична интерпретация във времето и пространството, напр. жилищни архе' и архитипове – респ. жилищна архитектура; потребителски архе' и архитипове – респ. потребителска архитектура; рекреативни архе' и архитипове – респ. рекреативна архитектура и т.н.

23. Релефна теория. Структурно-тектонични модели

Архитектурата е рефлексия на определен тип и вид действия и взаимодействия, тоест отношения, интерпретирайки ги чрез своето изкуство, определяно често като стил. Архитектурата е видимото – релефно проявление на иначе невидимия, скрит (имплицитен) характер на тези отношения и взаимодействия. Релефната теория разкрива закономерностите на прехода от вътрешното (имплицитно) към външното (експлицитно), на техните структурно-тектонични модели.

24. Социокултурни аспекти на индивидуалното пространство

Индивидът е градивната „тухла“ на социопропространствеността. Именно в индивидуалната интерпретация се проявява културното многообразие, или още социокултурното многообразие. Индивидуалността е уникална. Никой индивид не може да бъде репликиран нито биологически, нито психологически. Изследват се особеностите на морфологията на индивидуалните пространствени интерпретации.

25. Социокултурни аспекти на личното пространство

Както се изясни „личността“ е „индивидът“ в неговата социална роля и статус. За разлика от индивидуалното като уникално, личностното се разглежда в аспекта на неговата универсалност. Това предполага разкриването на типологиите на универсалност, на видовете универсалности и на тяхната архитектуронична интерпретация.

26. Социокултурни аспекти на груповото пространство

Групата, респ. групите са структури от неформален тип, от социологическа гледна точка. Групата се формира на принципа на доброволното участие. Принципът на неформалност определя тяхната голяма пластичност, както по обхват, така и по време и по място. Изследването на тази динамика има за цел да установи закономерностите на нейната архитектуроника.

27. Социокултурни аспекти на колективното пространство

Колективът, респ. колективите са формални, формализирани структури на социалната система. Колективната воля е целенасочена и рационална, опитвайки се да доминира и да изтласква настрана или в периферията други колективни воли. Изследват се архетиповете на колективните структури и тяхното пространствено архитектуронично проявление и интерпретиране.

28. Социокултурни аспекти на общностно / общественото пространство

Общностното и общественото се преплитат непрекъснато като своеобразна ДНК структура на социално-пространствения ред и неговата интерпретация. Докато общностното е носител на уникалното, респ. на културното многообразие, то общественото е носител на универсалното, на цивилизационното. Изследват се архе' и архитиповете на двете структури, тяхното пространствено проявление и архитектуроничната им интерпретация.

29. Архитектурна морфология. Тектонични аспекти

Архитектурната морфология изследва тектоничните закономерности на социално-пространственото конструиране на реалността, в контекста на посочените по-горе парадигми и социологически категории. Изследват се устойчивите и неустойчивите аспекти на социокултурните феномени, на архе' и архитектуроничната им интерпретация.

30. Ролята на архитектурата в символно-пространственото конструиране на реалността

Архитектурата удовлетворявайки разнообразните функционално-утилитарни потребности, заедно с това е развивала непрекъснато символна рефлексия към социално-пространственото конструиране на реалността – една антропо- и социотектоника, като

алтернатива на геотектониката, например: пирамидите, зикуратите, небостъргачите и други архифакти, които са непреходни исторически символи [24].

Заклучение

Статията имаше за цел да представи кратката история на преподаването и изучаването на урбанистичната и архитектурната социология, започнало преди 30 години. Представена е основната структура на лекционния курс в три части / раздела: Въведение в социологията. Историко-теоретически аспекти; Урбанистична социология. Теоретико-методологически аспекти; Социология на архитектурата. Методико-приложни аспекти, разгърнати в трийсет основни теми, които се разгръщат в съответни подтеми и интерпретации. Тази структура се оказва логически добре конструирана, а вътрешните интерпретации я обогатяваха допълнително. Тя може да бъде успешно прилагана в процеса на обучение на студентите по архитектура и урбанизъм, а с известни модификации и на други специалности с хуманитарна насоченост. И един важен извод – обучението по урбанистична и архитектурна социология в осми семестър е много, много късно. За да има необходимия ефект това обучение трябва да е не по-късно от втори или трети семестър, каквото е и мнението на студентите, в провежданите анкети, или дори както е при специалност урбанизъм – още в първи семестър.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Фотев, Г.* Принципи на позитивистката социология. БАН, С., 1982.
2. *Фотев, Г.* История на социологията, том втори. УП „Св. Климент Охридски“, С., 1993.
3. *Конт, О.* Социалната наука. Глория Мунди, С., 1998, стр. 5.
4. Цит. съч., стр. 47.
5. Цит. съч., стр. 58 – 60.
6. Цит. съч., стр. 60 – 61.
7. Цит. съч., стр. 198.
8. Цит. съч., стр. 199.
9. Цит. съч., стр. 245.
10. Цит. съч., стр. 243.
11. *Фотев, Г.* Цит. съч. т. 2, стр. 16 – 18.
12. *Адорно, Т., М. Хоркхаймер.* Понятието за социология. В: Извори на социологията. Тракия – ООД, Ст. Загора, 1998, стр. 487.
13. *Конт, О.* Цит. съч., стр. 115.
14. *Конт, О.* Цит. съч., стр. 55.
15. *Хезиод.* Дела и дни. Народна култура, 1998, стр. 55 – 60.
16. *Тофлър, А.* Третата вълна. Пейо Яворов, 1991.

17. *Спенсър, Х.* Обществото като организъм. В: Извори на социологията, стр. 87.
18. *Търнър, Дж.* Структура социологической теории. Прогрес, Москва, 1985, стр. 37.
19. Цит. съч., стр. 126.
20. Цит. съч., стр. 290.
21. *Дюркем, Е.* Социология и социални науки. В: Извори на социологията, стр. 120.
22. *Дюркем, Е.* Дуализмът на човешката природа и неговите социални условия. В: Социология на личността. Наука и изкуство, С., 1990, стр. 55 – 68.
23. *Тьонис, Ф.* Общност и общество. В: Извори на социологията, стр. 132 – 133.
24. *Бурдийо, П.* Социално пространство и символна власт. В: Извори на социологията, стр. 723 – 745.

THIRTY YEARS OF TEACHING AND STUDYING URBAN AND ARCHITECTURAL SOCIOLOGY AT UACEG

V. Donchev¹

Keywords: sociology, urban planning, architecture, history, theory, practice

ABSTRACT

The paper is dedicated to the thirtieth anniversary of the first full-time lecture course on Urban and Architectural Sociology. It is designed for fourth-year students of Architecture and for first-year students of Urbanism (since 2001) at the Faculty of Architecture at UACEG. The main objective of the course is to integrate the sociological (implicit) knowledge with architectural (explicit) knowledge in the socio-spatial construction of the reality at three levels: theoretical, methodological and practical, respectively sociology, urban planning, architecture. The lecture course is structured in three parts: Introduction to Sociology. Historical and Theoretical Aspects; Urban Sociology. Theoretical and Methodological Aspects; Architectural Sociology. Methodological and Practical Aspects, covering thirty main topics and their interpretation.

---

¹ Vesselin Donchev, Assoc. Prof. Dr. Arch., Dept. “Urban Planning”, UACEG, 1 H. Smirnenki Blvd., Sofia 1046, e-mail: con_dono@abv.bg

